Gegesy Ferenc

A rendszerváltó elit felelőssége

VISSZHANG - LXVII. évfolyam, 6. szám, 2023. február 10.

Az ország jelenlegi elkeserítő gazdasági, politikai helyzetét látva sokan teszik fel a kérdést: hogy juthattunk idáig? Nyilván a legnagyobb károkozó Orbán volt, de erősen kétséges, hogy ezt az „eredményt” egyedül el tudta volna érni. A magyar népnek az évszázados kudarcok következtében kialakult magatartása segített be neki, mondják sokan. Ebben is van igazság, de nem lévén történész, az 1960 előtti évtizedekre, évszázadokra ezt nem tudnám alátámasztani. Viszont az 1960 utáni három évtized viszonylag konszolidált helyzete arra épült, hogyha te mint állampolgár nem ugrálsz, más ügyeivel nem foglalkozol, akkor az adott körülmények között viszonylag jól élhetsz, korrupcióval, kisebb-nagyobb törvénysértésekkel nagy pályát is befuthatsz. De vajon a rendszerváltó elit megtett-e mindent ezen káros mentalitás megváltoztatásáért, hogyan értékelhető a tevékenysége?

Az *ÉS* karácsonyi számában Vásárhelyi Mária a rendszerváltó elit védelmére kel *(Az [első] rendszerváltás védelmében)*. A gazdasági teljesítmény értékeléséhez indokoltan felsorolja az egyidejű gazdasági-politikai átalakítás feladatának példátlan nagyságát és az azt lebonyolító elit szükségszerű tapasztalatlanságát, az átalakuló országok mindegyikében törvényszerűen bekövetkezett életszínvonal-csökkenést, és ennek hatására a kiábrándulást (bár az, hogy ma még Ceaușescut is visszasírják Romániában, személyes tapasztalataim alapján is kétségesnek tűnik), az akkoriban csak nálunk hiányzó rendszerváltó hangulatot, az eredeti tőkefelhalmozással szükségszerűen együtt járó igazságtalanságokat és a mezőgazdaság egyáltalán nem szükségszerű tönkretételét. A gazdasági értékelést lezárja a következő mondat: „A politikai rendszerváltás azonban kifejezett sikertörténet volt.”

A kijelentéssel több baj is van. Gazdasági teljesítményünk a többi, hasonló problémával küzdő átalakuló országéhoz képest is gyengének minősíthető: az 1990 és 2010 közötti GDP-növekedésben csak a háborút átélt Horvátországot, a Szovjetunióból való kiszakadással teljesítményük felét elvesztő Lettországot és Litvániát (de a hasonló helyzetű Észtországot már nem) hagytuk le, a 90-es évek elején adósságátütemezésen átesett Bulgáriával voltunk egy szinten, míg a többi hat országtól látványosan elmaradtunk. A magyar gazdaság csak 2001-ben érte el az 1990-es szintet, miközben például a sokkterápiát alkalmazó Lengyelország már 1994-ben. A 2000 utáni évtizedben pedig kifejezetten utolsók lettünk. A GDP alakulását követő reálbérindex is csak 2001-ben érte el az 1990-es szintet, és egyáltalán nem lehet csodálkozni, hogy sokan visszasírják a megszépítő messzeségben lévő Kádár-kort.

A politikai rendszerváltás eredményességének megítélésében még súlyosabb a véleménykülönbségünk. A sikertörténet alátámasztására összefoglalva a következőket írja Vásárhelyi Mária: létrejött az állam működésének jogszerűségét ellenőrző szervezetrendszer, élén valóban nagy tekintélyű szakemberekkel, korrupció ugyan minden államban van, de ha egy ügy napvilágra került, az komoly közéleti vihart váltott ki, és csak a közmédia helyzete, illetve a lusztráció elmaradása minősíthető hibának. Csakhogy a szervezetrendszer kiépülése minden jogállamnak elengedhetetlen, minimális feltétele, a kimagasló szaktekintélyek vezetői megválasztását a későbbiekben egyre inkább lehetetlenné tette a pártok kompromisszumképtelensége, a napvilágra került korrupció után közéleti vihar ugyan keletkezett, de mint ő is megállapítja, komoly következménye nem lett.

A sikertörténethez ez így is gyenge érvelés, de ráadásul a kiépített sok intézményt, eljárást a rendszerváltó elit nem a jogállamnak, a törvények szellemének megfelelően működtette. 1990-ben a kétes célú, eleve kudarcra ítélt népszavazás lejáratta ezt az intézményt. Az 1992-es, vállalati átalakulásról szóló törvényt az Antall- és a Horn-kormány is visszaható hatállyal alkalmazta, ami valóban a közéleti vihart

kiváltó Tocsik-botrányhoz vezetett, de ezt az MSZP és a Fidesz közös erővel elsikálta. 1994-ben közvetlenül a választások előtt változtatták meg – az ellenzék tiltakozása ellenére – a kétharmados önkormányzati választási törvény lényeges szabályait, ami ugyan jogszerű, de a joggal való visszaélésnek minősíthető volt. Az 1995-ben elfogadott, államtitokról szóló törvény széles körben lehetővé tette az ügyek 90 éves titkosítását, ami az állami működés átláthatóságát akadályozta. 1997-ben a kereskedelmi tévék pályázati elbírálásakor az MSZP–Fidesz- együttműködés a gyenge, alakilag is érvénytelen pályázatot hozta ki győztesnek. Az 1998-ban elfogadott fővárosi rendezési terv a jogszabályok által okozott jogbizonytalanságot példázza, mivel az 1997-ben elfogadott építési törvénytől eltérő fogalmakat használt, pedig a törvény keretei között kellett volna maradnia, így a kérelmek elbírálását az alkalmazandó jogszabályok választásában az ügyintéző belátására (részrehajlására?) bízta. Az 1998-tól kezdődő kisebbségi önkormányzati választások következmények nélkül maradt botrányos esetei (például a 2006-os ferencvárosi horvát kisebbségi önkormányzati választáson összesen hárman szavaztak és választottak öt képviselőt, ebből négyet két szavazattal, de egy másik önkormányzatba már egy szavazattal is be lehetett jutni) az önkormányzatiság eszményét járatták le. 2000-ben egy kerületi polgármester minden következmény nélkül nyilatkozhatta a sajtóban, hogy a (lakás)törvény általa igazságtalannak nyilvánított előírását nem fogja végrehajtani. A 2001-es Kaya Ibrahim- és a Sárazsadány-ügy alapján az állam megkárosítása, a hatalommal való visszaélés nemcsak nem büntetendő, de még nem is szégyellendő tény. 2003–2004-ben a kontrollintézmények más pártszimpátiájú vezetőinek törvénysértő eltávolítása, hatáskörének csökkentése (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete: Szász Károly, Magyar Energia Hivatal: Kaderják Péter, MNB: Járai Zsigmond, továbbá a politikai szempontból súlytalan KSH: Mellár Tamás) elfogadottá vált. Az állami, önkormányzati működés széles területére kormányokon átívelően kiterjedő, a korabeli sajtóban a legtöbbet szereplő ügyekből való fenti válogatás mutatja, hogy a jogállam fenntartása, erősítése helyett annak folyamatos gyengítése zajlott.

A törvények nyilvánvaló állami, önkormányzati megsértése, az okozott jogbizonytalanság nem szolgálhatta a szocializmusból örökölt káros magatartásminták felszámolását az állampolgárokban. A rendőrség, ügyészség, bíróságok megfelelő személyi-anyagi erőforrásokkal történő ellátásának hiányosságai az állampolgárok ügyeinek intézését lehetetlenítették el vagy húzták elviselhetetlenül hosszú időre, ami ebben az időszakban is kifejezetten kedvezett a nehezményezett korábbi állampolgári hozzáállás fennmaradásának.

Tovább gyengítette a jogállamot, hogy nem építettek ki minden ellensúlyt a végrehajtó hatalom ellenében (a miniszterelnök, de még a miniszterek is gyakorlatilag leválthatatlanok lettek, a köztársasági elnököt a parlamenti többség választja, nincs második kamara vagy komoly hatáskörrel rendelkező területi önkormányzatok vagy egy egységes önkormányzati szövetség). A működtetett önkormányzatok törvényes működését felügyelő rendszer könnyű kijátszhatósága a rendelkezésre álló pénzforrások felelőtlen elszórásához vezetett (2010-ben az ország leggazdagabb önkormányzatának, a 25 ezer lakosú V. kerületnek volt a legnagyobb 1 főre eső hitel- és kötvényállománya). És a legnagyobb kárt okozó hiányosság, hogy a jogállamot sem védték meg a diktatúrára törők ellenében. (Annak ellenére, hogy tapasztalták, az aránytalan választási rendszerben milyen könnyű kétharmados parlamenti többséget elérni, a Horn és néhány minisztertársa által leadott elutasító szavazat megakadályozta a hat parlamenti pártból öt által támogatott alkotmánykoncepció elfogadását, ami kizárta volna az egyszerű kétharmados alkotmánymódosítást. Úgy gondolták, hogy ez a lehetőség a jövőben is csak számukra lesz meg? A katasztrofális következményeket 2010 óta tapasztaljuk.)

Nem meglepő módon a gondolatmenet azzal fejeződik be, hogy „Magyarország a rendszerváltást követő időszakban mind gazdasági, mind politikai teljesítményét tekintve »éltanuló« volt a posztszocialista országok között”. Ugyan alaposabb ismeretek hiányában azt sem merném kimondani, hogy a sor végén kullogott, de azt igen, hogy a végéhez sokkal közelebb volt, mint az elejéhez. Természetesen az ország leszakadása 2010 után felgyorsult, de ne áltassuk magunkat azzal, hogy előtte lényegében minden rendben volt, csak 2010-ben következett a nagy törés. A rendszerváltó elit – talán nem jelent túlzott

szerénytelenséget, ha a ’89-es kerekasztal-tárgyalások résztvevőjeként, húszévi polgármesterkedés, kétévi parlamenti képviselőség után magamat is idesorolom – az 1990-ben megnyíló nagy lehetőséget nem tudta kihasználni, sok tekintetben az előző időszak káros folyamatait erősítve, megágyazott a 2010-es fordulatnak.